

Genom snön

VARLAM SJALAMOV

Genom snön

Berättelser från Kolyma 1

Efterord Sergej Lebedev

Översättning Ola Wallin

ERSATZ

© Alexander Rigosik, 2018
© Sergej Lebedev (efterord), 2018
© Ersatz, Stockholm 2018
Swedish publishing rights are acquired
via FTM Agency Ltd., Russia, 2016
Originaltitel По снery
Översättning från ryska Ola Wallin
Redaktörer Erik Sidenbladh & Mattias Ågren
Korrekturläsare Maria Engqvist
Omslag Håkan Liljemärker
Grafisk form & sättning Ola Wallin
Typsnitt Garamond Premier Pro Caption 11,5/14,1
Inlagepapper Munken Pure 90 g/m²
Pärmpapper Geltex 156-LS 130 g/m²
Omslagspapper Geltex Silks 111 115 g/m²
Tryck & trådbindning Spindulys, Litauen 2018
ISBN 978-91-87891-62-5

www.ersatz.se

Översättningen är gjord med finansiellt stöd från
Mikhail Prokhorov-fondens TRANSCRIPT-program
till stöd för översättningar av rysk litteratur

transcript

Genom snön 7
På anstånd 9
På natten 17
Timmermännen 21
Enskilt beting 29
Paketet 33
Regnet 39
Kant 45
Torrproviant 51
Injektorn 71
Aposteln Paulus 73
Bären 81
Tiken Tamara 85
Cherry Brandy 93
Barnteckningarna 101
Kondenserad mjölk 105
Bröd 111
Ormtjusaren 121
Tatarmullan och friska luften 129
Första döden 139

Tant Polja	145
Slipsen	151
Gyllene tajga	159
Vaska Denisov, svintjuven	165
Serafim	169
Ledig dag	179
Domino	183
Herkules	195
Chockterapi	199
Dvärgtallen	213
Röda korset	217
Juristernas sammansvärjning	227
Tyfuskarantän	251
APPENDIX	
Vad jag såg och lärde mig i lägret	277
SERGEJ LEBEDEV Människan från planeten Kolyma	283
Biografiska uppgifter	309
Anmärkningar	313
Karta	319

Hur trampar man upp en väg genom orörd snö? En man går i täten, svettas och svär, han orkar knappt röra fötterna framåt och sjunker ideligen ned i den lösa, djupa snön. Mannen går långt i förväg och markerar vägen med oregelbundna svarta gropar. Han blir trött, lägger sig i snön, tänder en papyross och machorkaröken breder ut sig som ett blått moln över den vita gnistrande snön. Mannen har gått vidare, men molnet svävar kvar där han vilade – luften är nästan orörlig. Vägar banar man alltid stilla dagar, för att blåsten inte skall sopa bort de mänskliga ansträngningarna. Mannen söker själv ut ett riktmärke i den snövita oändligheten: en klippa, ett högt träd – mannen styr sin kropp genom snön som en rorsman styr skeppet från udde till udde utmed floden.

Längs det smala och otydligt upptrampade spåret följer fem, sex män skuldra vid skuldra i rad. De trampar bredvid spåret, inte i spåret. Vid ett i förväg bestämt ställe vänder de om och går på nytt så att den orörda snön trampas ned där ingen människa ännu har satt sin fot. Vägen är banad. På den kan människor, slädkolonner, traktorer ta sig fram. Om man hade gått vägen i den förstes fotspår skulle det ha blivit en märkbar, men knappt framkomlig smal gång, en stig, inte en väg – gropar i vilka det är svårare att ta sig fram än över ett orört fält. Det är tyngst för den som går först, och när han inte orkar längre går någon annan av de fem i täten. Var och en som följer spåret, också den minste, också den svagaste,

måste trampa på ett stycke orörd snö och inte i någon annans fotspår. Och på traktorerna och hästarna färdas inte författarna, utan läsarna.

1956

På anstånd

Man spelade kort hos hästskötaren Naumov. Vakterna brukade aldrig titta in i hästskötarnas barack, de tyckte helt korrekt att deras huvuduppgift var att övervaka dem som hade dömts enligt artikel femtioåtta. I regel lät man inte kontrarevolutionärerna ta hand om hästarna. Visst, den praktiskt lagda ledningen muttrade i smyg: man gick miste om de bästa, noggrannaste arbetarna, men på den här punkten var föreskrifterna entydiga och stränga. Kort sagt, det var säkrast hos hästskötarna och där samlades de kriminella varje natt för sina kortspelsdueller.

I högra hörnet av baracken hade man lagt ut brokiga vaddtäckan på de undre britsarna. I en ståltråd kring hörnstolpen hängde en brinnande *kolyinka* – en liten bensinlampa av eget fabrikat. På locket till en konservburk hade tre, fyra öppna kopparrör lötts fast – det var hela apparaturen. För att få lampan att brinna lade man glödande kol på locket, bensinen blev varm, ångorna steg genom rören, bensingasen tändes med en sticka och började brinna.

På täckena låg en smutsig dunkudde och på var sin sida satt spelarna med benen under sig, som burjater – den klassiska positionen för en kortbatalj i fängelset. På kudden låg en ny kortlek. Det var inga vanliga kort, det var egentillverkade fängelsekort som värvets mästare framställde häpnadsväckande snabbt. Till tillverkningen behövde man papper (vilken bok som helst), ett stycke bröd (som tuggades sönder

och pressades genom en trasa för att få stärkelse att klistra ihop bladen med), en stump anilinpenna (i stället för typografisk färg) och en kniv (att skära ut schablonerna och själva korten med).

Dagens kort hade just skurits ut ur en volym av Victor Hugo – den lilla boken hade glömts kvar på kontoret i går. Papperet var stadigt, tjockt, man behövde inte klistra ihop sidorna som när papperet var tunt. Vid visiteringarna i lägret beslagtogs man strikt alla anilinpennor. De beslagtogs också vid kontrollen av ankommande paket. Detta gjorde man inte bara för att stävja tillverkningen av dokument och stämpelar (även på det området fanns det många konstnärer), utan också för att krossa konkurrensen till det statliga kortleksmonopolet. Av anilinstiften framställde man bläck, och med bläcket förde man över mönstret till korten genom den framtagna pappersschablonen – damer, knektar, tior i alla sviter... Sviterna indelades inte i färg, och spelarna behövde inte den indelningen. På spader knekt, till exempel, fanns bilder av spjut i två motsatta hörn på kortet. Mönstrens placering och form hade varit desamma i århundraden – kunskapen att tillverka egna spelkort ingår i programmet för den unge förbrytarens »ridderliga« fostran.

Den nya kortleken låg på kudden och en av spelarna knackade på den med sin smutsiga hand med smala, vita, arbetsbefriade fingrar. Lillfingernageln var onaturligt lång – också förbrytarstil, precis som »fixen« – kronan av guld, det vill säga brons, som man fäster på alltigenom friska tänder. Det fanns rentav mästare, självlärda tandprotesmakare som tjånade storkovan på att tillverka de där kronorna som alltid efterfrågades. Vad beträffar naglarna skulle färgat nagellack

säkert ha varit populärt i förbrytarvärlden om det hade varit möjligt att skaffa lack i fångenskapen. Den välvårdade gula nageln glänste som en ädelsten. Nagelns ägare drog vänsterhanden genom det klibbiga och smutsiga ljusa håret. Han var klippt i oklanderlig »boxarstil«. Den låga pannan utan minsta rynka, ögonbrynens gula buskar, den markerade lilla munnen – alltihop gav hans fysionomi en viktig kvalitet för en tjuvs utseende: oansenlighet. Ansiktet var omöjligt att minnas. Man såg det – och glömde vartenda anletsdrag och kände inte igen det vid nästa möte. Det här var Sevotjka, en känd specialist på ters, stoss och bura – tre klassiska kortspel, en inspirerad uttolkare av de tusentals regler vars stränga iakttagande är obligatoriskt i en verklig duell. Om Sevotjka sade man att han var en »lysande utövare« – det vill säga en kunnig och skicklig falskspelare. Och det var han också, naturligtvis; ärligt tjuvspel är ju att bluffa: bevaka och ertappa motspelaren, det är din rättighet, vet själv att dupera, vet att snacka bort en tvivelaktig vinst.

Man spelade alltid i par – man mot man. Ingen av mästarerna nedlät sig till gruppspel som tjuugoett. De var inte rädda att sätta sig med starka »utövare« – också i schack söker en sann kämpe alltid en starkare motståndare.

Sevotjkas motspelare var Naumov själv, hästskötarnas brigadchef. Han var äldre än sin motspelare (förresten, hur gammal var Sevotjka – tjuugo? trettio? fyrtio?), en svarthårig karl med sådan lidande blick i sina svarta, djupt liggande ögon att jag hade tagit honom, om jag inte vetat att han var en tågånare från Kuban, för en pilgrim – en munk eller en medlem av den berömda sekten »Gud vet«, en sekt som man sedan årtionden kunnat möta i våra läger. Intrycket för-

stärktes vid åsynen av snöret med tennkorset runt Naumovs hals – skjortkragen var uppknäppt. Det lilla korset var ingalunda ett hädiskt skämt, en nyck eller en improvisation. På den tiden bar alla kriminella aluminiumkors runt halsen – det var ett igenkänningstecken för deras orden, ungefär som en tatuering.

På tjugotalet bar de kriminella skärmmössor från tekniska verkstäder, ännu tidigare – marinens kaptensmössor. På fyrtioalet bar de pälsmössor om vintern, nedvikta skaft på filtstövlarna och ett kors runt halsen. Vanligtvis var korset slätt, men om det fanns konstnärer tvingade man dem att rista in populära motiv på korset med en nål: ett hjärta, ett spelkort, ett kors, en naken kvinna... Naumovs kors var slätt. Det hängde på Naumovs mörka nakna bröst och dolde delvis den djupblå tatueringen – ett citat av Jesenin, den ende poet som förbrytarvärlden hade erkänt och kanoniserat:

Så få vägar man har vandrat,
Så många misstag man har begått.

»Vad satsar du?« mumlade Sevotjka med oändligt förakt mellan tänderna: också detta betraktades som god ton vid partiets början.

»Paltorna här. Min kostym...« Naumov klappade på sin axel.

»Jag satsar femhundra«, värderade Sevotjka kostymen.

Till svar hördes en högljudd, mångordig harang som skulle övertyga motspelaren om ett betydligt högre värde på sakerna. Åskådarna kring spelarna väntade tålmodigt på att denna traditionella ouvertyr skulle ta slut. Sevotjka blev inte

svaret skyldig och svor ännu giftigare för att hålla priset nere. Till sist värderades kostymen till tusen. Sevotjka å sin sida satsade ett par slitna tröjor. När också tröjorna hade värderats och kastats på täcket började Sevotjka blanda korten.

Jag och Garkunov, en före detta textilingenjör, sågade ved åt Naumovs barack. Detta var vårt nattarbete – efter arbetsdagen i gruvan måste vi såga och hugga upp ved för ett dygn. Direkt efter kvällsmålet begav vi oss till hästskötarna – där var det varmare än i vår barack. Efter arbetet höllde Naumovs barackvakt upp kall »buljong« i våra matkärl – rester från den enda och ständiga rätten som kallades »ukrainsk klimp« på kantinmenyn – och gav oss en brödbit var. Vi satte oss på golvet i ett hörn och åt snabbt upp förtjänsten. Vi åt i fullständigt mörker – barackens bensinlampor lyste upp spelfältet, men skeden hittar alltid till munnen, som läger-veteranerna så träffande brukar säga. Nu tittade vi på när Sevotjka och Naumov spelade.

Naumov hade förlorat sin »kostym«. Byxorna och kavajen låg bredvid Sevotjka på täcket. Kudden lades i potten. Sevotjkas nagel skrev intrikata mönster i luften. Kortet försvann och dök upp i handen igen. Naumov satt i bara undertröjan – satängblusen hade gått samma väg som byxorna. Tjänstvilliga händer lade en vaddjacka över axlarna, men han kastade den till golvet med en häftig rörelse. Plötsligt blev det tyst. Sevotjka drog långsamt nageln över kudden.

»Jag satsar täcket«, sade Naumov hest.

»Tvåhundra«, svarade Sevotjka med likgiltig röst.

»Tusen, din hora!« skrek Naumov.

»För vadå? Det där är ju inget! Det är skräp, bara skit«, sade Sevotjka. »Jag satsar trehundra – bara för din skull.«

Bataljen gick vidare. Enligt reglerna är slaget inte över så länge motspelaren har något att svara med.

»Jag satsar filtstövlarna.«

»Jag spelar inte om filtstövlar«, sade Sevotjka bestämt. »Jag spelar inte om statspaltor.«

Till ett värde av några rubel spelade de om en ukrainsk handduk med tappar på, ett cigaretttui med Gogols präglade profil – alltihop gick till Sevotjka. Genom den mörka huden på Naumovs kinder trängde en djup rodnad fram.

»På anstånd«, sade han inställsamt.

»Bara det som fattades«, sade Sevotjka uppsluppet och sträckte handen bakåt: genast lades en tänd machorkapapyross i hans hand. Sevotjka tog ett djupt bloss och hostade. »Vad ska jag med ditt anstånd till? Det kommer inga nya konvojer – så var ska du få det ifrån? Från plitarna, eller?«

Enligt reglerna var det inte obligatoriskt att låta någon spela »på anstånd«, på krita, men Sevotjka ville inte kränka Naumov och beröva honom en sista chans att vinna tillbaka.

»En hundring«, sade han långsamt. »Du får en timmes anstånd.«

»Ge mig ett kort.« Naumov rättade till korset och satte sig. Han vann tillbaka täcket, kudden, byxorna – och förloerade allt på nytt.

»Sätter ni på lite tjifir«, sade Sevotjka och lade de vunna sakerna i en stor fanerväska. »Jag väntar.«

»Sätt på, grabbar«, sade Naumov.

Det rörde sig om en häpnadsväckande dryck i Norden – ett starkt te som bryggs på femtio gram te eller mer till en liten kopp. Drycken är extremt bitter, man dricker den i små klunkar och äter saltfisk till. Den tar bort allt sömnbehov och

är därför uppskattad bland kriminella och lastbilschaufförer på fjärrtransporterna i norr. Tjifir hade säkert en menlig inverkan på hjärtat, men jag kände mångåriga tjifirdrickare som fördrog drycken nästan utan problem. Sevotjka tog en klunk ur den framräckta koppen.

Naumovs tunga mörka blick gled över sällskapet. Håret var rufsigt. Blicken nådde mig och stannade.

En tanke blixtrade till i Naumovs hjärna.

»Du, kom fram.«

Jag klev ut i ljuset.

»Ta av dig jackan.«

Det stod redan klart vad det handlade om och alla följde intresserat Naumovs försök.

Under vaddjackan hade jag bara ett statsplagg – fältskjoertan hade delats ut för två år sedan och befann sig i upplösningstillstånd. Jag klädde på mig igen.

»Kom fram du«, sade Naumov och pekade med fingret på Garkunov.

Garkunov tog av sig jackan. Ansiktet var likblekt. Under den smutsiga undertröjan bar han en ylletröja – det sista han fått av hustrun inför den långa resan, och jag visste hur rädd Garkunov var om den, hur han tvättade den i badstugan, torkade den på kroppen och inte släppte taget om den för ett ögonblick – annars hade kamraterna genast stulit den stickade tröjan.

»Seså, av med den«, sade Naumov.

Sevotjka lyfte gillande sitt lillfinger – ylleplagg skattades högt. Om man lät någon tvätta tröjan och ånga bort lössen kunde man bära den själv – mönstret var vackert.

»Nej, jag tar inte av den«, sade Garkunov hest. »Bara med mitt eget skinn...«

Man rusade fram och brottade ned honom.

»Han bits!« skrek någon.

Garkunov reste sig långsamt från golvet och torkade bort blodet från ansiktet med ärmen. Och Sasjka, Naumovs barchvakt, samme Sasjka som en timme tidigare hållt upp lite soppa åt oss för vedsågningen, satte sig genast på huk och drog fram något ur stövelskaftet. Sedan sträckte han ut handen mot Garkunov, och Garkunov snyftade till och föll omkull på sidan.

»Var det där verkligen nödvändigt!« skrek Sevotjka.

I bensinlampans flackande sken såg man hur Garkunovs ansikte grånade.

Sasjka rätade på den dödades armar, rev sönder undertröjan och drog ylletröjan över huvudet. Ylletröjan var röd och blodet på den syntes knappt. Försiktigt, för att inte söla ned fingrarna, lade Sevotjka ylletröjan i fanerväskan. Spelet var över och jag kunde gå hem. Nu måste jag hitta en annan partner till vedsågningen.

1956

Kvällsmålet var slut. Glebov slickade långsamt ur skålen, borsade omsorgsfullt ihop brödsmulorna från bordet i vänster hand, lyfte handen till munnen och slickade försiktigt i sig smulorna. Han svalde inte och kände hur saliven girigt slöt sig kring den lilla brödklumpen i munnen. Glebov kunde inte säga om det smakade gott. Smak, det var något helt annat, alldeles för torftigt i jämförelse med den lidelsefulla, uppslukande känsla som maten väckte. Glebov skyndade sig inte att svälja: brödet upplöstes av sig självt i munnen och hade snart försvunnit.

Bagretsovs insjunkna, glansiga ögon stirrade in i Glebovs mun – han saknade viljestyrka nog att vända bort blicken från maten som försvann in i en annan människas mun. Glebov svalde saliven, och Bagretsov vände blicken mot horisonten – mot den stora orangeröda månen som kröp upp på himlen.

»Det är dags«, sade Bagretsov.

Tysta gick de på stigen till klippan och tog sig upp på en liten avsats som gick runt berget; trots att solen just gått ned hade stenarna som på dagen hade bränt de nakna fotsulorna genom gummigaloscherna redan hunnit kallna. Glebov knäppte foderjackan. Vandringen värmde honom inte.

»Långt kvar?« frågade han viskande.

»Ja«, svarade Bagretsov tyst.

De satte sig att vila. Det fanns ingenting att prata om, nej